

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

УДК 1/2[28+29]+316

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2020.1.2>**Владиченко Лариса Дмитрівна**

доктор філософських наук, доцент,
заступник директора Департаменту у справах релігій та національностей
Міністерства культури України – начальник відділу релігієзнавчо-аналітичної роботи
вул. Прорізна, 15, Київ, Україна

Гольд Ольга Феліксівна

кандидат філософських наук,
науковий співробітник
Центру компаративістських досліджень релігій
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ПОЛІКОНФЕСІЙНОСТІ УКРАЇНИ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ**

Стаття присвячена соціально-філософському аналізу особливостей поліконфесійності в Україні, дослідженню проблем, процесів та перспектив її розвитку.

Актуальність: автори уточнюють періодизацію виникнення релігійних течій на теренах України починаючи з ямно-катакомбного періоду й до сьогодення, яка є первинною для статті, спираючись на попередні праці науковців.

Методи дослідження: автори спираються на загальні гносеологічні та компаративістські методи соціальної філософії та філософії історії, використовують методіку класичного еволюціонізму, запропоновану британським соціологом релігії Гербертом Спенсером і неоеволюціонізму американського науковця Джуліана Стюарда.

Учені обґрунтовували наявність поліконфесійності в соціумі:

- 1) соціальна еволюція: від одноманітності до різноманітності;
- 2) єдність інтеграції та диференціації;
- 3) пристосування культур до географічних особливостей;
- 4) багатолінійна еволюція.

У статті використано факти виникнення релігійних поглядів на теренах України, що зумовлено еволюційно-історичним станом та соціально-політичними умовами у країні.

Грунтуючись на історіографії та аналітичних викладках, у роботі проілюстровано феномен поліконфесійності в Україні. Також надано періодизацію та перспективи існування поліконфесійності.

Автори констатують важливість вивчення питань поліконфесійності в Україні як соціального феномена людства. Цей феномен постає як еволюційна модель сучасного суспільства, яка має тенденції до формування гетерогенності соціуму, флуктуацій від інтеграції до диференціації, пристосування до природних умов, багатолінійності.

Мета: розглянути та проаналізувати аспекти культурології, релігієзнавства, філософії історії та соціальної філософії щодо питань поліконфесійності в Україні.

Результати дослідження: всі окреслені тенденції знаходять підтвердження в соціально-політичному житті сучасних українців. Поняття «свободи волі та віросповідання» є реалізованими в українському суспільстві, але їх необхідно постійно підтримувати та зміцнювати. Особливу роль у цих аспектах беруть на себе науковці, які теоретично на науковому рівні обґрунтовують теоретичні засади існування нашого суспільства.

Ключові слова: держава, Київська Русь, країна, міфологія, паганізм, релігія, США, феномен, Україна.

Вступ. Поліконфесійність України – це особливий історично складений феномен нашого суспільства. В період проголошення принципів релігійної свободи й толерантності, громадянських свобод, свободи совісті поліконфесійність стає однією з основних цінностей цивілізованого буття народу. Сьогодні наше суспільство містить у собі ознаки, які характеризують сучасний демократичний соціум, демонструють високий ступінь культури народу.

Поліконфесійна українська культура, безумовно, існує на кшталт по-європейськи відкритої системи цінностей, і не тільки географічно, а також і духовно. Тому, спираючись на багатий досвід співіснування культур та релігій, етносів та цивілізацій на теренах України, зараз особливо важливо підтримувати надбані цінності.

Не вперше дослідники розглядають феномен поліконфесійності. Нині важливо визначити вплив цього феномена на сьогоденне суспільство, аксіологічні засади, державну політику, релігійні організації та об'єднання, що потребує звернення до класичного еволюціонізму й неоеволюціонізму, а також гносеологічних та компаративістських методів філософського дослідження. Питання поліконфесійності в Україні під кутом зору соціальної філософії та філософії історії ще не були достатньо висвітлені в наукових розвідках, що надає темі актуальності.

Мета та завдання. Мета та завдання статті – проаналізувати умови існування поліконфесійності в Україні, їх характер, особливості та надати перспективи подальшого розвитку в суспільстві.

Результати. Релігійна ситуація в Україні характеризується своєю гетерогенністю. Питання поліконфесійності нашої держави постійно турбує широкі кола дослідників, як важливого аспекту життя сучасного суспільства. Факти існування релігій на теренах нашої держави ще було підтверджено у працях авторів античної Греції до сьогодення.

Проведемо невелику ретроспективу в історію релігій в Україні. З поширенням степняків на простори Правобережної України й Нижнього Подунав'я (IV тис. до н. е.), а пізніше народонаселенню ямно-катакомбного періоду, були притаманні культури трипільської культури та їх міфологічні уявлення. Наприклад: космогонічний міф, а в районах Прикарпаття й Західного Поділля поширюються вірування в існування душі й потойбічного світу, землеробські культури, релігії сонця й вогню.

Пізніше, в IX–VII ст. до н. е., для релігійного світогляду киммерійців характерні віра в душу й життя після смерті, як відомо, згадував Гомер.

У VII ст. до н. е. в Північне Причорномор'я вторглися скіфські племена, які досягли розвинутого політеїзму. Як уважає дослідник Ф. Янсі, «кельти в першій половині V ст. до н. е. (сучасна Західна Україна), як і слов'яни, сформували оригінальну організацію жерців, пам'яті яких вони довіряли свої закони, знання й вірування й не залишили після себе писемних пам'яток. Пантеон богів формувався шляхом синкретизму власних вірувань, а також елементів релігійної системи підкорених племен, зокрема й деяких протослов'янських. Із джерел достеменно відомо, що кельти побутували й у Північному Причорномор'ї. Так, наприклад, у III столітті до н. е. їхні племена загрожували грецькій колонії Ольвія (біля сучасного Миколаєва)» [10, с. 289].

У II ст. до н. е. на території Північного Причорномор'я та Приазов'я з'являється Сарматія. Сармати проповідували культури сонця, вогню та Великої Богині-матері Астарти – покровительки коней, а також культ бога війни [6, с. 25].

У I тис. до н. е. південно-західну Україну населяли фракійці, які вірували в безсмертя душі й загробне життя, про це згадував Геродот [1, с. 57].

Період із II до VII ст. – епоха Великого переселення народів, де значну роль у Великому переселенні відігравали німецькі, тюркські, фінно-угорські та слов'янські племена. Міграції охопили чималі території Європи і значно змінили культуру, етнічний склад і вірування. Засадами німецьких релігійних традицій була міфологічно-культува поезія, яка сприяла формуванню української культури. Це було ґрунтовним союзом германської пізньоантичної і християнської традицій. У цей час у Європі почався період руйнації античної й зародження феодальної цивілізації, а також час змін у релігійній свідомості людей. Римська імперія руйнується, а людство входить у нову фазу розвитку. Європу завойовувало християнство, яке перетворилось на панівну релігію.

У кінці IV ст. на зміну кочовим іраномовним племенам приходять племена алтайської мовної групи – гуни, авари, булгари, хазари. Цей період характеризується асимілюванням релігій народів німецького походження, слов'ян, турок і синтезом міфологічного сприйняття світу.

Деякі історичні праці свідчать про появу християнства на теренах сучасної України з античних поселень Північного Причорномор'я. На початку нашої ери апостол Андрій Первозваний засновує християнське вчення на землях майбутньої Київської Русі. Відомо, що після офіційного хрещення киян у 988 р. християнство стає державною релігією Київської Русі.

Про те, звідки прийшла ієрархія в Україну, є різні теорії. «I – ієрархія прийшла з Візантії (Є. Голубінській, М. Грушевський, І. Пелеш, М. Міллер, Ф. Дворник). II – теорія про римське походження (відстоювали Банімгартен, Жюжі і М. Коробка). Никонівський літопис говорить про посольства до Володимира від тата (988, 991 1000) й татові від Володимира (994 1001). III – (Охридське або македонську) висунув М. Присілков, а з Українською її підтримують історики Т. Коструба, С. Томашівський, з росіян А. Карташов, Є. Шмурло, Г. Федотов, П. Ковалевський, німець Г. Кох. Вона ґрунтується на схожості мови. («Номоканон» прийшов в Україну в болгарській редакції). IV – (Тмутороканський) висунув Ю. Вернадський і за ним М. Чубатий» [5, с. 89].

Загальновідомо, що 1054 р. внаслідок розколу Християнські церкви поділились на Східну й Західну. Додамо, що Римсько-католицька церква в Україні (лат. *Ecclesia Catholica Romana in Ucraina*) – католицька церква римського обряду в Україні, складник Католицької (Вселенської) Церкви, очолюваної Папою Римським, наявна на українських землях із X століття, з часів Київської Русі.

Українська греко-католицька церква (лат. *Ecclesia Graeco-Catholica Ucrainae*), скорочено УГКЦ, – сформувалась унаслідок підписання Брестської унії 1596 р., київським митрополитом Михайлом Рагозою, вийшовши з-під юрисдикції православного Константинопольського патріарха.

Щодо історії релігій на теренах України після XVI ст., треба зауважити, що відбулось багато «надходжень західних та американських течій різноманітного походження. Тут необхідно нагадати, що ці релігії заходили в Україну не безпосередньо, а через Голландію, Польщу, деякі інші європейські країни» [10, с. 117].

Одна із провідних українських дослідників Л.А. Филипович вважає, що «за частотою вживання» під «американської релігією» розуміється все, що функціонує у США як релігія [8, с. 116].

Перелічим декілька великих напрямів та течій в Україні сьогодні, серед яких Адвентизм – одна із численних протестантських конфесій в Україні. «В Україні адвентизм з'явився в 1847 р. в Чернівцях, де проповідував М. Чеховський. У 1876 р. в Рівненській області виникла перша невелика група віруючих» [2, с. 59].

Баптизм на території України мав своїх прихильників ще з періоду скасування в 1861 р. кріпацтва в Російській імперії. Одним із перших баптистів у Російській імперії вважається селянин Онищенко із села Основа Одеського повіту. «В 1991 р. після ліквідації Всесоюзної ради євангельських християн-баптистів для підтримки духовного спілкування євангельських християн-баптистів країн колишнього СРСР і для взаємної допомоги між Спілками ЄХБ нових незалежних держав створена Євроазіатська федерація союзів євангельських християн-баптистів – об'єднання спілок євангельських християн-баптистів» [2, с. 57].

Відомо, що поширення п'ятдесятництва в Україні почалось «на початку XX ст.: в 1911 р жителі с. Биківці на Тернопільщині – П. Ільчук, Й. Антонюк, Т. Нагорний – разом з іншими односельцями виїхали на заробітки у США. Після закінчення спеціальної місіонерської школи вони, уповноважені та фінансово підтримувані, в 1919 р. повернулись і розгорнули широку місіонерську і проповідницьку діяльність. Незабаром п'ятдесятницька громада виникає в с. Биківці, а в 1923 р. – в м. Кременці. Тут у травні 1924 р. під керівництвом ученого зі США українського місіонера І. Гериса проведено Перший з'їзд п'ятидесятників Західної України» [2, с. 59].

Крім того, в Україні діє низка інших п'ятдесятницьких об'єднань, зокрема: Союз вільних церков християн євангельської віри, Український центр Об'єднаної церкви християн віри євангельської (який об'єднує незареєстровані громади), Союз Церкви Божої України та інші. Водночас понад 200 п'ятдесятницьких громад діють як незалежні.

Релігійний рух «Дослідників Біблії» з 1932 р. отримав назву «Свідки Єгови». В Україні рух існує понад 100 років.

Крім християнських церков, на просторах України більше 20 років поширюються традиційні та сучасні течії іудаїзму. Такий напрям іудаїзму як хасидизм частково виник на території України в першій половині XVIII ст., пережив своє друге народження в нашій країні в 90-і роки XX ст. під впливом американських осередків. Нині в Україні діють близько 108 громад і 2 центри хасидизму.

Також діє організація прогресивного іудаїзму, до якої належать реформістська й консервативна гілки. Цей напрям почав діяти також із 1990-х рр. У 2016 вийшов із загального складу Крим і Схід України [3].

Також зараз є мережа реформістських іудейських громад. Ці громади є в Одесі, Києві, Полтаві, Харкові та інших містах. Сьогодні в Україні діє Релігійне об'єднання громад прогресивного іудаїзму України.

Наступна група деномінацій – це харизмати. У харизматичної Церкви Христа є кілька груп, які виступають під цією загальною назвою. Як констатує релігієзнавець І. Козловський, «історія руху Церкви Христової в нашій країні налічує всього 18 років (в 2008 р.). Реєстрація її громад у нас почалася ще за радянських часів у 1990 р.» [7].

До іншого напрямку американської релігійної активності в Україні можна віднести деномінації орієнталістського спрямування. У 1966 р. Шрі Чин Мой утворює суспільно-освітню організацію. Завдяки всесвітнім акціям культурного і спортивного характеру Шрі Чин Мій досягає поширення своєї філософії. Центр Чин Моя регулює розподіл гуманітарної допомоги, зокрема і в Україні.

Однією з найдинамічніших церков американського походження зараз є Церква Ісуса Христа Святих Останніх Днів (ЦИХСПД) або мормонів. Вона є в багатьох країнах світу, де послідовників церкви вже більше, ніж у Штатах, а кількість їх узагалі досягла близько 15 мільйонів. Український релігієзнавець А. Колодний звертає увагу на той факт, що: «Перші місіонери ЦИХСПД прибули в Європу ще в 1837 р., але в українському соціумі вони з'явилися лише в 1990 р., в роки перебудови, коли країна стала вже дещо відкритою для світової спільноти й рухалась до своєї незалежності. У 1990 р. до Києва приїхали старійшини Д. Ноешвандер і Л. Карсон із метою вивчення можливостей діяльності Церкви в українських умовах. Перші місіонери з'явилися в Україні 7 жовтня цього ж року. Ними були Б. Бредбері із США та І. Стратій з Австралії. Незабаром відбулись збори її прихильників, де були присутні всього 20 чоловік. 25 листопада у Дніпрі були охрещені перші громадяни України згідно з мормонським обрядом» [4, с. 388].

На останнє десятиліття XX ст. припадає «поява в Україні Церкви саєнтологів, що стало можливим лише після здобуття країною незалежності і встановлення тут базових принципів свободи совісті. Перші 2 громади саєнтологів були зареєстровані в 1995 р. У 1997–1999 рр. їх було зафіксовано ще 3. У 2001–2002 рр. до них додалась одна незареєстрована громада, проте в 2004 було одна громада» – вважає дослідник А. Саган. [9, с. 89].

Підсумуємо результати, «хвилі» входження вірувань на терени України мали такі періоди: IV ст. – релігії космогонічного характеру; в IX–VII ст. до н. е. для релігійного світогляду киммерійців – специфічна віра в душу; VII ст. до н. е. – період розвинутого політеїзму; у II ст. до н. е. на територіях Північного Причорномор'я та Приазов'я в Сарматів проповідували культу сонця, вогню та Великої Богині-матері Астарті – покровительки коней, культ бога війни; у I тис. до н. е. фракійці, котрі вірували в безсмертя душі й загробне життя; період із II до VII ст. – епоха Великого переселення народів принесла синтез пізньонеантичної і християнської традицій; у кінці IV ст. – асимілювання релігій народів німецького походження, слов'ян, турок і синтезом міфологічного сприйняття світу; з 988 р. християнство стає державною релігією Київської Русі;

в 1054 р. внаслідок розколу Християнські церкви поділились на Східну і Західну; Римсько-католицька церква в Україні (лат. *Ecclesia Catholica Romana in Ucraina*) наявна на українських землях із X ст.; Українська греко-католицька церква (лат. *Ecclesia Graeco-Catholica Ucrainae*) – УГКЦ сформувалась після підписання Берестейської унії 1596 р.

Щодо подальшого розвитку релігійної ситуації на теренах України, треба зауважити, що після XVI ст. відбувався вплив релігій із-за кордонів, а також «американізація». Цей процес має 3 етапи/«хвилі». Перша хвиля розпочалась із приїзду перших місіонерів і виникнення громад послідовників Адвентистів Сьомого Дня в 1847 р. і тривала майже до середини XX ст. Друга відбулась у воєнні роки з 1941 до 1945 рр., коли США надавали допомогу СРСР, і тривала до середини 90 рр. XX ст. Третя «хвиля» почалась за часів «перебудови», але її пік припав на 1991 р., коли більшість вірувань були імпортовані в нашу країну. Нині з поширенням інтернету в Україні набувають розповсюдження й нові on-line релігії.

Висновки. Проаналізувавши історію надходження релігійних уявлень на терени України, автори доходять висновку, що цей процес ішов поступово, лінійно, гетерогенно та соціально-політично зумовлено. Надані факти демонструють загальні європейські культурні риси, але також мають свої особливості. Надходження релігійних поглядів мало «хвилі», які відрізняються історично, політично та з погляду формування суспільства та держави. Спочатку – це хвилі набуття найдавніших віровчень, надходження монотеїстичних поглядів, (пізніше оформлені в релігійні інституції), сучасні релігії (іноземного походження або вітчизняні). Безумовно, такі аспекти поліконфесійності України мають стати прикладом співіснування та потребують подальшого вивчення та підтримки соціуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Геродот із Галікарнасу. Скіфія: найдавніший опис України із V століття перед Христом. Київ : Довіра, 1992. С. 33–62.
2. Гольд О. Вплив американських церковних інституцій на українську релігійну ситуацію Українське релігієзнавство. 2016. № 79. С. 53–60.
3. Держава і церква в Україні-2019: підсумки року й перспективи розвитку відносин. *Інформаційні матеріали, підготовані до чергового засідання постійно діючого Круглого столу «Релігія і влада в Україні: проблеми відносин» 14 листопада 2019 р. за сприяння Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні.* Київ. С. 70.
4. Історія релігії в Україні. 10 т. / за ред. проф. А. Колодного. Нові релігії України. Т. 8. Київ, 2010. С. 386–389.
5. Мозговий І. Християнізація Давньої України (I – поч. XI ст.): античні й середньовічні писемні джерела: збірка документів з коментарями. 2018, Суми: Світ друку, 555 с.
6. Палій О. Історія України. Київ : КІС, 2017. С. 25–26.
7. Релігія-Світ-Україна / П. Павленко та ін. Колективна монографія у 3-х кн. *Книга 1: Релігія у світі культурно-цивілізаційного діалогу Українське релігієзнавств.* Київ. 2010. № 56. 339 с.
8. Филипович Л. Американізація релігійного життя України як прояв трансформаційних процесів глобалізованого світу. *Релігійна свобода. Функціонування релігії в умовах свободи її буття.* Київ. 2004. № 8. С. 116–127.
9. Экспорт религии, трансляция веры: американские религиозные влияния в Европе. Киев : Фулбрайт, 2004. С. 3–90.
10. Янси Ф. походження кельтської цивілізації Мюнхен, 1989. С. 289.

REFERENCES

1. Gerodot z Halikarnas (1992) Scythians: the oldest description of Ukraine from the V century BC K: Dovira, 33–62.
2. Gold, O. (2016) The influence of American church institutions on the Ukrainian religious situation *Ukrainske religieznastvo.* № 79. 53–60.
3. The state and the church in Ukraine 2019: results of the year and prospects for the development of relations (2019) *Informatziyni materialy pidgotovleny do chergovogo zasidannia postiyno diuchogo kruglogo stolu "Religia, vlada v Ukraini "14 listopada 2019 za sprianniam Predstavnistva Fondu Konrada Adenauera" K.* – 70.

4. History of religion in Ukraine (2010) 10 t. za red. prof. A. Colodnogo. Novi religii v Ukraini. T. 8. – K. 386-389 s.
5. Mozgovii, I.P. (2018) The Christianization of Ancient Ukraine (I – erl. XI ct.): ancient and medieval writing sources: issue documents and commentary. – S: Svit druku, 555 s.
6. Palii, O.A. (2017) Ukrainian history K.: KIS, S. 25–26.
7. Religion-World-Ukraine (2010) [Pavlenko P., Phylypovych L., Yirotskiy P. i dr.] - Колективна монографія в 3-х кн. Книга 1: Релігія у світі культурно-цивілізаційного діалогу Українське релігієзнавств. Kolektyvna monografiya v 3 kn. Kniga 1: – K., № 56. – 339 c.
8. Phylypovych, L. (2004) Americanization of religious life in Ukraine as a display of transforming processes in Global world Religijna svoboda № 8 Funkcjonowania relig. v umovah svoboda ii buttia K. C. 116–127.
9. Export of religion, translation of belief: American religious influences in Europe (2004). – K.: Fulbright, C. 3–90.
10. Yancey, P. (1989) The origin of Celtic civilization Munchen. C. 289.

Vladysenko Larysa Dmytriivna

Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Deputy Director of the Department for Religions and Nationalities of the
Ministry of Culture of Ukraine – Head of the Department of Religious and Analytical Work
15, str. Prorizna, Kyiv, Ukraine

Gold Olha Feliksivna

Candidate of Philosophical Sciences,
Researcher
Center for Comparative Studies of Religions
of the Odesa I. I. Mechnikov National University
2, str. Dvoryanska, Odesa, Ukraine

PECULIARITIES OF PERIODIZATION OF POLYCONFESSIONALITY OF UKRAINE: SOCIO-PHILOSOPHICAL ASPECT

The article is devoted to the socio - philosophical analysis of the peculiarities of polyconfessionalism in Ukraine, research of problems, processes and prospects of its development.

Relevance: the authors specify the periodization of the emergence of religious movements in Ukraine from the pit-catacomb period to the present, which is primary for the article, based on previous works of scientists.

Research methods: the authors rely on general gnoseological and comparative methods of social philosophy and philosophy of history. They use the method of classical evolutionism proposed by the British sociologist of religion Herbert Spencer and the neo-evolutionism of the American scientist Julian Steward.

Scientists have substantiated the existence of polyconfessionalism in society:

- 1) social evolution: from homogeneous to diversity;
- 2) unity of integration and differentiation;
- 3) adaptation of cultures to geographical features;
- 4) multilinear evolution.

The article uses the facts, the emergence of religious views in Ukraine, due to the evolutionary-historical state and socio-political conditions in country.

Based on historiography and analytical calculations, the paper illustrates phenomenon of polyconfessionalism in Ukraine. Also, the periodization and further prospects for the existence of polyconfessionalism are provided.

The authors state the importance of studying the issues of polyconfessionalism in Ukraine as a social phenomenon of mankind. This phenomenon appears as an evolutionary model of modern society, which has a tendency to form the heterogeneity of society, fluctuations from integration to differentiation, adaptation to natural conditions, multilinearity.

Purpose: to consider and analyze aspects of culturology, religious studies, philosophy of history and social philosophy on issues of polyconfessionalism in Ukraine.

The results of the study: all the outlined trends are confirmed in the socio-political life of modern Ukrainians. The concepts of "freedom of will and religion" are implemented in Ukrainian society, but they need to be constantly supported and strengthened. A special role in these aspects is taken by scientists who theoretically substantiate the theoretical foundations of our society at the scientific level.

Key words: *country, Kievan Rus, state, mythology, paganism, phenomenon, religion, Ukraine, the USA.*